Struktura věznění v České republice v letech 1996 až 2012 v zrcadle dat Vězeňské služby ČR

Maria Králová*

Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita v Brně

Laura Fónadová

Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita v Brně

Structure of imprisonment in the Czech Republic 1996–2012 in the light of Prison Service data

Abstract: *The Prison Service of the Czech Republic has been collecting e-data about imprisoned persons and presenting particular descriptive statistics in its annual reports since 1996. However, essential underlying information and complex relations analyses are not worked out in depth. The Institute of Criminology and Social Prevention offers particular narrowly focused analysis, but has never prepared a comprehensive description based on Czech prison data and models derived from it. As the country is about to prepare a prison service reform, complex statistical and microeconomic models are required. One of the reasons why advanced modelling could not be conducted was the absence of an appropriately adapted dataset. This article describes the steps from a dataset provided by the Prison Service of the Czech Republic to a final database which allows performing advanced analyses. The aim of this paper is also to describe the properties of the database and to report the total number and structure of cases of imprisonment in the CR between 1996 and 2012.*

Keywords: *prisoners, imprisonment, criminal offences, recidivism, prison information system, crime data, statistics, Czech Republic*

Data a výzkum - SDA Info 2015, Vol. 9, No. 1: 31–49.

DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/23362391.2015.9.1.235>

© Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha 2015

* Veškerou korespondenci směřujte na: laura@econ.muni.cz a kralova@econ.muni.cz.

Úvod

Změny v míře kriminality jsou doprovodným jevem postkomunistické transformace České republiky. Přestože jsou tyto změny do značné míry způsobeny modifikací trestněprávního systému ČR po roce 1989 a že již samotné vymezení kriminality je kulturně a historicky podmíněné [Podaná, 2012], lze prohlásit, že v poslední dekádě dvacátého století – především pak v druhé polovině devadesátých let – stoupá v České republice tzv. počet policíí evidovaných trestných činů [Marešová, Scheinost, 2001: 24, 28–29]. S nárůstem zjištěných trestných činů v ČR v tomto období rostl souběžně také počet vězňů, přičemž svého vrcholu, počtu 23060 vězňů, dosáhl v roce 1999. Od roku 2003 do roku 2012 postupně opět stoupá celkový počet vězňů, přestože se ve stejném období v ČR počet zjištěných trestných činů ustálil a od roku 2007 dokonce mírně klesá [zdroj: ČSÚ].¹ Také při srovnání se západními evropskými zeměmi vykazuje ČR vyšší index počtu vězňů na 100 tisíc obyvatel. Hodnota tohoto indexu se v České republice pohybovala od 184 vězňů v roce 2007 do 221 v roce 2011, přičemž průměr evropských zemí se v tomto období pohyboval okolo 150 vězňů na 100 tisíc obyvatel [zdroj: European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics², 2014]. K vývoji a příčinám růstu počtu vězňů v Česku podrobněji viz Dušek [2012].

Chybějí však podrobnější data o struktuře vězeňské populace v ČR. Zdrojem informací o stavu a vývoji kriminality jsou veřejně dostupné oficiální kriminální statistiky (statistické ročenky s popisnými statistikami či webové stránky příslušných organizačních složek státu typu Vězeňské služby České republiky, Ministerstva spravedlnosti či policejní statistiky), ty však poskytují jen základní informace o evidovaných trestných činech (celkový počet a dále dle typu trestného činu, pohlaví pachatelů, recidivy či počet trestných činů spáchaných mladistvými a dětmi), navíc pouze v agregované podobě. Podobně i statistické ročenky Generálního ředitelství Vězeňské služby poskytují informace o průměrném stavu počtu a skladby vězňů k danému roku [srov. ročenky GRVS], což však neumožňuje analýzu efektů individuálních proměnných.

Dílicí analýzy vybraných dat jsou dostupné v časopisech a publikacích souvisejících s vězeňstvím a kriminalistikou. V této oblasti jsou to především publikace *Institutu pro kriminologii a sociální prevenci* zaměřené jak na právní problematiku, tak na zkoumání příčin kriminality či prevenci zločinnosti. Pod hlavičkou této instituce najdeme i studie obsahující poznatky např. o pruvězněných osobách [viz Marešová, A., P. Kotulan, M. Martinková, 2004; 2009]. Právním aspektům vězeňství se dále věnují časopisy *Trestně právní revue*, *Právní fórum*, *Právní rádce* a *Právní rozhledy*. Časopis *Kriminalistika* se kromě kriminalistiky a kriminologie věnuje forenzní psychologii, psychi-

1 K problematice dopadu kratšího trestního řízení (jako součásti novely českého trestního řádu) na míru kriminality v ČR viz Dušek [2014].

2 dále jen ESCCJS

atrii a medicíně, trestnímu právu a souvisejícím oborům. Celkový popis celé vězeňské populace za období, od kdy jsou dostupná data v elektronické podobě včetně jejich vnitřní struktury se zřetelem na různé faktory a případně i jejich vývoj v čase, se nám však nepodařilo dohledat. Některé studie tohoto typu byly nalezeny v periodikách *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* (viz jeho monotematické číslo 1/2001, ke struktuře pachatelů trestných činů zejm. Marešová, Scheinost, 2001) a *Československá psychologie*.

Obtížná dostupnost relevantních údajů vhodných pro popis hromadných jevů pro výzkumné účely je zřejmě příčinou toho, že v českém prostředí zatím nenalezneme komplexní statistické modely postavené na datech celé vězeňské populace, které by bylo možné následně využít pro další pokročilejší metody analýzy (časových řad, mikrosimulace a jiných ekonomických modelů). Námi získaný datový soubor, poskytnutý Generálním ředitelstvím Vězeňské služby ČR o vězněných osobách, obsahuje data individuálního charakteru sledující hned několik sociodemografických znaků, informace o paragrafech, za které byl těmto osobám uložen trest odnětí svobody, a také o délce věznění.

Cílem tohoto příspěvku je popsat vlastnosti datového souboru poskytnutého Generálním ředitelstvím Vězeňské služby (dále jen GRVS) oproti údajům dostupným z jejich statistických ročenek [srov. ročenky GRVS], následně pak na základě těchto dat ukázat celkový počet a strukturu případů věznění mezi lety 1996 a 2012 (přesnější vymezení „věznění“ viz část Data). Formou popisných statistik představíme sociodemografické charakteristiky jednotlivých věznění v době 1996 až 2012. Zajímá nás, zda jednotlivá věznění vykazují pravidelné či typické sociodemografické znaky. Opakují se některé znaky v populaci vězňů, či naopak najdeme zastoupené všechny charakteristiky napříč celou sociodemografickou strukturou ČR? Platí, že z hlediska sociodemografických kritérií jsou některé typy jedinců vystaveny páčání trestné činnosti více než jiné?

Informace o vězněných osobách v ČR

První elektronický informační systém Vězeňské služby ČR evidující informace o vězněných osobách začal být používán v roce 1996. Od tohoto roku jsou Vězeňskou službou ČR v elektronické podobě evidovány údaje každého, komu bylo soudně nařízeno omezení jeho osobní svobody, tedy údaje odsouzených, osob ve výkonu vazby, vyhošťovací vazby a další. V případě, že po roce 1996 došlo k omezení osobní svobody u člověka s kriminální minulostí již před rokem 1996, jeho historické údaje byly přepsány z původní papírové kartotéky. Z tohoto důvodu nelze považovat údaje z elektronického systému vztahující se k období před rokem 1996 za reprezentativní, neboť zachycují pouze případy recidivistů.

Od roku 2006 byl spuštěn další informační systém, do něhož byla s jistými nekonzistencemi načtena i data z předchozího informačního systému. Při psaní tohoto příspěvku jsme měly k dispozici databázi tohoto systému s údaji k srpnu 2012. Paralelně s tímto vězeňským informačním systémem byl v listopadu

2012 v přípravném režimu zprovozněn systém SARPO (Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených), jehož hlavním cílem je na základě rizikových faktorů odhadnout pravděpodobnost recidivy. Jedná se tedy zejména o prediktivní nástroj pro jednotlivce – systém není zaměřen na analýzu hromadných jevů. Použijeme-li medicínskou terminologii, nástroj SARPO má primárně pomáhat lékařům v „léčbě“ pacienta spíše než epidemiologovi k „léčbě“ populace. Odvození jednoduchého prediktivního modelu, jež SARPO používá, je nastíněno v článku „*Prediction of Offending: SARPO*“ [Jiříčka, Podaná, Petras, Hurka, 2014]. Původní ideou systému SARPO bylo také propojit databázi vězeňského systému s databází probační a mediační služby, což se však nenaplnilo a SARPO užívané vězeňskou službou a SARPO probační a mediační služby dnes pracují odděleně.³

Data

Po prvotní úpravě datových souborů poskytnutých GRVS byla vytvořena vstupní datová matice s 536 164 případy, kde jednotlivé případy reprezentují jednotlivá „omezení osobní svobody“ v letech 1996–2012, tedy např. vazbu, vyhošťovací vazbu, trest, trest souhrnný, trest společný, trest úhrnný, trest společný úhrnný apod. Tato datová matice byla pro další výzkumné účely nevhodná, jelikož jednomu časově nepřerušnému pobytu jedné osoby ve vězení odpovídalo více případů (nepodmíněné tresty odnětí svobody na sebe nutně nenavazují, ale odsouzeným běží někdy i několik paralelních soudních řízení, tresty jsou pak slučovány úhrnem nebo souhrnem apod). Z toho důvodu byly u jednotlivce sloučeny ty případy, které odpovídaly nepřerušnému pobytu ve vězení, a takovýmto sloučeným případům budeme v textu říkat „*věznění*“⁴. (Příklad jednotlivých věznění: vazba + trest; trest + trest + vyhošťovací vazba apod.)

Případy, kdy po vazbě nenásledoval trest, i případy, kdy počátek věznění spadl před začátek roku 1996, byly z databáze vyloučeny. Ve finální datové matici tedy pracujeme pouze s případy věznění (ve smyslu nepodmíněného trestu odnětí svobody), kdy je začátek věznění i konec věznění mezi lety 1996 a 2012. Takových případů věznění je 228 084, čemuž odpovídá 138 576 osob. Tyto osoby byly ve vymezeném období alespoň jednou ve výkonu trestu. Přehledové statistiky prezentované v části „Výsledky“ se tedy budou vztahovat k takto vymezenému základnímu souboru.

Výše uvedeným způsobem vymezená statistická jednotka (případ věznění) umožňuje velmi dobře modelovat recidivu. Jednomu recidivistovi lze takto přiřadit několik (korelovaných) případů věznění i se všemi zaznamenanými charakteristikami, které se v čase mohou měnit; umožňují sledovat čas do reci-

3 Pro další informace o nástroji SARPO srov. Petras, Podaná, Jiříčka, Hůrka, Netočný, Buriánek [2010] a Jiříčka, Petras, Hůrka, Drahy [2014].

4 Dle odborné terminologie je trestním právem a následně i vězeňskými orgány užíván pojem nepodmíněný trest odnětí osobní svobody.

Tabulka 1. Kategorizace paragrafů trestních zákoníků podle hlav aktuálního trestního zákoníku – první část

Paragrafy trestního zákoníku účinného do roku 2009		Paragrafy aktuálně účinného trestního zákoníku		Označení hlav v aktuálně platném zákoníku
91–115	nebo	309–322	→	Trestné činy proti republice, jinému státu nebo mezinárodní organizaci (vlastizrada, sabotáž, teroristický útok apod.)
116–152	nebo	233–271	→	Trestné činy hospodářské (daňové, proti autorskému právu, proti měně, proti závazným pravidlům tržní ekonomiky apod.)
153–178 nebo 196–209	nebo	323–368	→	Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných a občanském soužití (výtržnictví, narušování veřejných akcí, nedovolené ozbrojování, nebezpečí na silnici apod.)
179–195	nebo	272–308	→	Trestné činy obecně nebezpečné a proti životnímu prostředí (výroba a distribuce nelegálních látek, šíření toxikomanie, šíření dětské pornografie, poškozování lesa těžbou apod.)
210–218	nebo	194–204	→	Trestné činy proti rodině a dětem (neplacení výživného, zanedbávání výchovy, domácí násilí apod.)
219–230	nebo	140–167	→	Trestné činy proti životu a zdraví (vražda, ublížení na zdraví, loupežná přepadení, neposkytnutí první pomoci apod.)
231–246	nebo	168–193	→	Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti (omezování osobní svobody, vydírání, vyhrožování, znásilnění, svádění k pohlavnímu styku apod.)
247–258	nebo	205–232	→	Trestné činy proti majetku (krádež, podvod, lichva apod.)
259–265	nebo	400–418	→	Trestné činy proti lidskosti, míru a válečné trestné činy (rasově orientované trestné činy, trestné činy narušující klid a mír na daném území apod.)

Tabulka 1. Kategorizace paragrafů trestních zákoníků podle hlav aktuálního trestního zákoníku – dokončení

Paragrafy trestního zákoníku účinného do roku 2009		Paragrafy aktuálně účinného trestního zákoníku		Označení hlav v aktuálně platném zákoníku
266–272	nebo	369–374	→	Trestné činy proti brannosti (nenastoupení nebo narušování branné povinnosti apod.)
273–295	nebo	375–399	→	Vojenské (neuposlechnutí rozkazu, nesplnění bojového úkolu, urážka mezi vojáky násilím apod.)

Zdroj: autorky na základě http://business.center.cz/business/pravo/zakony/trestni_zakon/ pro starý trestní zákoník; <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/trestni-zakonik-pro-aktuálně-platný-trestní-zákoník>.

divy, případně tento čas modelovat, odhadovat rizika přechodu ze stavu „pobyt na svobodě“ do stavu „pobyt ve vězení“ a podobně. Tímto způsobem lze tedy popsat „kriminální historii“ jednotlivých osob. Ze statistických ročenek GRVS lze zjistit aktuální údaje o počtech osob u jednotlivých sledovaných charakteristik k aktuálnímu datu. Chceme-li ale s ohledem na „kriminální historii“ popsat strukturu „vězeňské populace“ ve sledovaném období, pak je přínosné popisovat strukturu případů věznění místo případů osob, a to právě kvůli skutečnosti, že jednotlivé osoby mohly v čase recidivovat.

Pro zjištění struktury vězeňské populace bylo s ohledem na druh trestné činnosti potřeba najít způsob, jak jednotlivá věznění podle paragrafů odpovídající trestné činnosti kategorizovat do malého počtu rozumně interpretovatelných kategorií. (Alternativou bylo přiřazovat každému věznění vektor binárních hodnot udávajících, zda nastal/nenastal jednotlivý paragraf, což by sice bylo přesné, ale zcela nepřehledné.)

Rozhodly jsme se tedy kategorizovat paragrafy trestné činnosti podle hlav trestního zákoníku. Překážkou tohoto přístupu byla skutečnost, že během sledovaného období došlo ke změně trestního zákoníku a v důsledku i ke změně interpretací jednotlivých čísel paragrafů. Proto skupinám paragrafů trestního zákoníku účinného do 31. 12. 2009 byla přiřazena označení hlav podle aktuálního trestního zákoníku, účinného od 1. 1. 2010. V tabulce 1 je uveden převodník skupin paragrafů starého i aktuálně účinného trestního zákoníku do kategorií podle hlav aktuálního trestního zákoníku. I přes částečné nepřesnosti způsobené tímto převodem umožňuje toto členění přehlednou kategorizaci vězeňské populace podle trestné činnosti.

Z databáze poskytnuté GRVS není zřejmé, který z evidovaných trestných činů je považován za hlavní trestný čin. Ke každému věznění jsou tedy přiřaze-

ny všechny relevantní, výše popsaným způsobem kategorizované trestné činy, bez rozlišení, zda se jedná o trestný čin hlavní, či vedlejší.

Další proměnná, která byla za účelem výzkumu uměle zkonstruována, je „zaměstnanostní podíl“. Z údajů, které jsme měly k dispozici, jsme proměnnou „zaměstnanostní podíl“ vytvořily následujícím způsobem: Ke každému věznění byl nejdříve v absolutních číslech přiřazen celkový počet odpracovaných dnů v rámci uvažovaného věznění (obvykle byly u vězňů zaznamenány různé dlouhé intervaly pracovní činnosti v rámci jednoho věznění) a ten byl pak převeden na relativní četnost odpracovaných dnů v rámci jednoho věznění.

Ostatní proměnné uváděné v následující části „Výsledky“ mají obvyklou interpretaci: pohlaví (žena/muž), vzdělání (základní/středoškolské/vysokoškolské), rodinný stav (svobodní / v manželství / rozvedení / ovdovělí), délka věznění (ve dnech), věk v době začátku věznění (v letech), binární indikátor rozlišující prvověznění či recidivní věznění.

Výsledky – sociodemografické charakteristiky všech věznění v letech 1996 až 2012 v České republice – deskriptivní statistiky

Dle našich dat z hlediska věku platí, že ve skupině všech věznění mezi lety 1996 až 2012 připadá největší počet na osoby ve věkové skupině 21 až 30 let (v době začátku věznění). Téměř 80 % všech věznění představují ta, u kterých nebylo osobě v době začátku věznění víc než 40 let. Osoby starší 50 let jsou oproti tomu zastoupeny v mnohem menším počtu. Můžeme tedy prohlásit, že mladší věkové skupiny se na věznění podílejí v mnohem větším měřítku, než by odpovídalo jejich zastoupení v populaci České republiky, tedy že zločinnost je věkově specifický fenomén (viz graf 1).

Z hlediska pohlaví naprostá většina, 93,8 % věznění v ČR, v námi sledovaném období připadá na muže. U recidivních věznění je podíl žen ještě nižší (4,1 %) než podíl mužů (95,9 %), což znamená, že v případech věznění žen jsou typičtější případy prvovězněných. Tento nízký podíl žen, resp. věznění připadajících na ženy v České republice je v mezinárodním měřítku srovnatelný s evropskými zeměmi. Procento žen v nápravných zařízeních je obecně nízké. V období mezi 2007 a 2011 se v evropských zemích pohybuje okolo průměrných 5 % na celkovém objemu všech vězňů a při srovnání jednotlivých zemí ani výrazně nevariuje [ESCCJS, 2014]. Dle sociologických vysvětlení mohou rozdíly v míře zločinnosti mužů a žen souviset s odlišnou rolí či postavením žen a mužů ve společnosti a také odlišnou strukturou „příležitostí“ pro obě pohlaví. Podobně jako je pro ženy (ve srovnání s muži) méně příležitostí na vrcholu společenské struktury, nabízí se pro ně zřejmě méně příležitostí i pro páčání závažnějších trestných činů, nicméně to může být jen jedno z možných vysvětlení nepoměru mužů a žen v páčání závažných trestných činů. K tématu ženské delikvence v českém kontextu viz Urbanová [2004], pro souhrnnou analýzu prvovězněných žen v ČR viz podrobněji Marešová, Kotulan, Martinová [2009]. Pro obecnější přehled teorií kriminality žen viz blíže Kučerová

Graf 1. Věkové rozložení osob představujících jednotlivá věznění
(N = 228 084)

Zdroj: VS ČR 2012

[2009] či Říhová [2012], k tématu vězení (a žen ve vězení) z genderové perspektivy pak podrobněji viz Nedbálková [2003, 2006].

Pokud jde o vzdělání, platí, že necelá polovina (47,1 %) všech věznění mezi lety 1996 a 2012 odpovídá osobám s ukončeným základním vzděláním, 51,6 % pak představují věznění osob se středoškolským vzděláním (převážně však bez maturity). Zbývajících 1,3 % věznění pak připadá na osoby s dosaženým vysokoškolským stupněm vzdělání.

Podíváme-li se na souvislost pohlaví a vzdělání, můžeme konstatovat, že zatímco v mužské populaci věznění v daném období převažují jedinci se středoškolským vzděláním (52 %), téměř 61 % věznění v ženské populaci tvoří ženy se základním vzděláním (viz graf 2).

Otázkou zůstává, jak vysvětlit, že u vězněných žen dominuje základní vzdělání, zatímco v případě mužských věznění převažují osoby se středoškolským vzděláním. Nemáme bohužel dostupná data k tomu, abychom mohly srovnat tento rozdíl s jinými evropskými zeměmi. Nicméně jedno z vysvětlení může vyplývat ze strukturálního nepoměru mužů a žen mezi vězněnými. To, že muži jsou mezi vězněnými zastoupeni ve větším počtu (i poměru), se logicky odráží i v rozmanitější struktuře z hlediska vzdělání, než je tomu v případě žen, které mezi pachateli představují zřejmě specifickou skupinu.

Graf 2. Podíl vzdělanostních skupin u mužů a žen

Zdroj: VS ČR 2012

Druh trestné činnosti

Z hlediska druhu trestné činnosti v České republice platí (viz graf 3), že přestože dle policejních statistik bývá hlavní složkou celkové kriminality majetková kriminalita [Marešová, 2013], ve všech vězněních mezi lety 1996 až 2012 jsou nejvíce zastoupena věznění, u nichž je evidován trestný čin „proti pořádku“⁵, což ale nutně neznamená, že se jedná o hlavní trestný čin. (Většina pachatelů je odsouzena a ve výkonu trestu za více paragrafů). Celkově je takových případů 92 %. Druhou nejčtenější kategorií pak představují trestné činy proti majetku (60 %).

Extrémně vysoká četnost věznění za hlavu „proti pořádku“ může souviset také s jednoduchým pořizováním důkazních materiálů u těchto paragrafů ve srovnání např. s majetkovou kriminalitou, která naopak patří do skupiny trestných činů s nejnižší objasněností [Marešová, 2013; Podaná, 2012]. Je otázka, do jaké míry je věznění za paragrafy zahrnuté pod hlavou „proti pořádku“ společensky přínosné, resp. žádoucí, či naopak (ztráta zaměstnání, ztráta kontaktu s rodinou, náklady společnosti na pobyt ve vězení apod.). Tato otázka je však relevantní za předpokladu, že trestný čin hlavy *proti pořádku* byl hlavním trestným činem.

Podíváme-li se na druh trestné činnosti z hlediska dosaženého vzdělání pachatelů, mezi vězněními představovanými vysokoškolsky vzdělanými je hlava **proti pořádku** zastoupena v 86,8%, zatímco, mezi osobami středoškolsky vzdělanými a se základním vzděláním je to shodně okolo 92 % (přesněji 91,7 pro ZŠ a 92,1 pro SŠ). Pokud jde naopak o zastoupení vzdělanostních kategorií uvnitř jednotlivých hlav, z dat vyplývá, že osoby se středoškolským vzdělá-

5 Vzhledem k překvapivě vysokému zastoupení hlavy „proti pořádku“ bude v navazujícím výzkumu užitečné vytvořit k této hlavě rozumně interpretovatelné podkategorie.

Graf 3. Četnosti případů věznění pro jednotlivé hlavy trestního zákoníku

Zdroj: VS ČR 2012

ním jsou ve větší míře zastoupené v paragrafech **proti rodině** (mezi všemi případy proti rodině jich 67 % připadá na osoby se středoškolským stupněm vzdělání) a **proti lidskosti** a v **hospodářské kriminalitě**, u kterých na středoškoláky připadá více než polovina případů věznění (shodně 57 %). Na druhé straně vzdělání zřejmě neovlivňuje násilné činy (nemá efekt na páchání násilných trestných činů). V rámci každé vzdělanostní skupiny je případů věznění s paragrafy **proti životu** téměř shodně (8,6 %; 8,7 %; 8,4 %).

Z hlediska rodinného stavu platí, že svobodní tvoří 56,2 % všech věznění. Další pětinu případů (25,4 %) představují rozvedení. Bylo by zřejmě spekulativní tvrdit, že manželský či partnerský svazek má preventivní účinek před pácháním trestné činnosti. Zastoupení svobodných osob v námi sledovaném souboru věznění odpovídá přibližně podílu svobodných osob v populaci mladých (do 30 let). To, že mezi vězněnými jsou v převaze právě svobodní, je zřejmě způsobeno věkovou strukturou vězněných s převahou mladých osob.

Prvověznění vs. recidivní věznění

Podívejme se nyní na celkový poměr prvověznění a recidivních věznění. Ze všech 228 084 případů věznění v letech 1996 až 2012 připadá na prvověznění 118 736 případů a na recidivní věznění 109 348 případů. Prvovězněných ku recidivním je tedy 52 % ku 48 %, což bude nejvíce souviset opět věkově specifickým charakterem věznění. V grafu 4 jsou porovnány tyto dvě kategorie věznění právě dle věku. U mladších věkových skupin (do 30 let) jsou logicky ve větší míře zastoupeny osoby bez dřívější trestní minulosti, zatímco po třicátém věku převažují recidivisté. Se zvyšujícím se věkem vězněných osob se rozdíl mezi uvedenými dvěma kategoriemi vyrovnává a ustaluje.

Tabulka 2 ilustruje, jak se liší prvověznění a recidivní věznění dle rodinného stavu zvláště u obou pohlaví.

Graf 4. Věkové rozložení prvověznění a recidivních věznění

Zdroj: VS ČR 2012

Tabulka 2. Recidiva vs. prvověznění dle rodinného stavu a pohlaví (simultánní absolutní a celkové relativní četnosti vzhledem k proměnným)

Typ vězení	Rodinný stav	muž	žena	celkem
prvověznění	svobodní	57 809	4 250	62 059
		26,15 %	1,92 %	28,07 %
prvověznění	v manželství	19 201	2 230	21 431
		8,69 %	1,01 %	9,70 %
prvověznění	rozvedení	25640	2 361	28 001
		11,60 %	1,07 %	12,67 %
prvověznění	ovdovělí	578	39	617
		0,26 %	0,02 %	0,28 %
Celkem prvověznění		103 228	8 880	112 108
		46,70 %	4,02 %	50,72 %
recidivní věznění	svobodní	63 712	2 475	66 187
		28,82 %	1,12 %	29,94 %
recidivní věznění	v manželství	11 681	785	12 466
		5,28 %	0,36 %	5,64 %
recidivní věznění	rozvedení	28 666	1 149	29 815
		12,97 %	0,52 %	13,49 %
recidivní věznění	ovdovělí	456	16	472
		0,21 %	0,01 %	0,21 %
Celkem recidivní věznění		104 515	4 425	108 940
		47,28 %	2,00 %	49,28 %
Celkem		207 743	13 305	221 048
		93,98 %	6,02 %	

Zdroj: VS ČR 2012

(Poznámka: Do tabulky simultánních četností byly zahrnuty jen ty případy, u nichž byly vyplněny údaje ke všem uvažovaným proměnným.)

Můžeme opět vidět, že svobodní převažují u všech věznění, a to zejména v případech recidivujících mužů. Sice jsme označily za spekulaci považovat rodinu (manželský svazek) za preventivní instituci před pácháním trestného činu, nicméně malé zastoupení kategorie „v manželství“ u recidivních věznění (zejména u mužů) nás vede k hypotéze, zda recidiva přece jen neindikuje v případě těchto osob potíže se začleněním do běžného života.

Graf 5. Prvověznění vs. recidivní věznění dle rodinného stavu u obou pohlaví

Zdroj: VS ČR 2012

Už jsme uvedly, že mezi prvovězněními a recidivními vězněními je cca 4% rozdíl ve prospěch první kategorie. Podívejme se nyní na rozdíl mezi těmito skupinami věznění dle druhu trestné činnosti.

Větší rozdíl „ve prospěch“ prvověznění najdeme především u paragrafů spadajících pod hlavu „proti pořádku“ trestního zákoníku, což však může být způsobeno již zmíněným velkým zastoupením trestného činu *proti pořádku* v našem souboru. Recidivní věznění výrazně převažují nad prvovězněními pouze v kategorii „proti majetku“ a „proti svobodě“.

Graf 7 pak ukazuje, že u recidivních věznění tvoří osoby se základním vzděláním větší, až poloviční podíl ve srovnání s prvovězněními osobami.

Mohly bychom zde vyslovit hypotézu, že v případě recidivních věznění jde zřejmě o kumulaci několika faktorů, tedy že recidivující věznění se častěji vyskytují v kombinaci se základním vzděláním a také – jak jsme viděli výše – se svobodným rodinným stavem. Jednoznačně prokázat by to však bylo možné na základě analýzy kontrolující efekt těchto či dalších proměnných zároveň.

Graf 6. Četnosti případů pruvěžnění a recidivních věznění pro jednotlivé hlavy trestního zákoníku

Zdroj: VS ČR 2012

Graf 7. Pruvěžnění vs. recidivní věznění dle vzdělání

Zdroj: VS ČR 2012

Další poznatky: délka věznění a zaměstnanostní podíl

Průměrná délka jednoho věznění v období 1996 až 2012 byla 244 dnů (u prvo-věznění 215, u recidivního věznění 273). Na základě těchto dat lze konstatovat, že v českých věznicích se v průměru zavírá na méně než jeden rok, což je ještě kratší doba, než jakou nalezneme v analýze Duška [2012], který průměrnou délku podobně definovaného věznění odhadl na 1,5 roku⁶.

Co se zaměstnanostního podílu týče, podle řady výzkumů [Saylor, 1996; Bushway, 2003; Alós et al., 2014; Savolainen, Skardhamar, 2014] má zaměstnanost během věznění vliv na recidivu. Statistiky GRVS udávají procento zaměstnaných vězňů k určitému datu. Toto procento je ale navýšeno o vzdělávací a terapeutické programy, takže není jasné, kolik osob skutečně pracuje.

Zaměstnanostní podíl byl spočten na redukovaném základním souboru, zahrnujícím pouze ty případy věznění, kde začátek věznění byl po 1. 1. 2006, čemuž odpovídá 76 938 případů věznění. (Rok 2006 byl zvolen z toho důvodu, že v databázi GRVS jsou smíchány údaje obou informačních systémů zahájených v letech 1996 i 2006 a údaje o zaměstnanosti jsou spolehlivě zaznamenány až od roku 2006.) Způsob vytvoření proměnné zaměstnanostního podílu jsme představily v kapitole „Data“.

Znamená to tedy, že v průměru na jedno věznění připadá 12 % odpracovaných dnů ze všech dnů strávených v rámci jednoho věznění.⁷ Ve statistických ročenkách GRVS se údaj týkající se zaměstnanosti (průměrná zaměstnanost v jednotlivých letech) pohybuje kolem 60 % (viz tabulka 4).

Ze statistických ročenek VSČR není zcela zřejmá metodika, jak se počítá průměrná zaměstnanost v jednotlivých letech. Jedná se o podíl, kde ve jmenovateli je počet odsouzených způsobilých k vykonávání práce a v čitateli průměrný počet zaměstnaných všemi formami (tj. práce, vzdělávací a terapeutické programy) v jednotlivém roce. Není ale zřejmé, z čeho se počítá „průměrný“ počet zaměstnaných v roce.

Námi zavedená proměnná „zaměstnanostní podíl“ a „průměrná zaměstnanost“ ze správ GRVS nepopisují totéž. Zaměstnanostní podíl reprezentuje spíše individuální historii, zatímco průměrná zaměstnanost popisuje strukturální

6 Duškova aproximace průměrné doby, kterou odsouzení stráví ve vězení, vycházela z rozumného, ovšem prakticky neprokazatelného předpokladu exponenciálního rozložení doby strávené ve vězení (a odhadu parametru intenzity θ jako podílu vězňů propuštěných během roku ke stavu vězňů ke konci roku předchozího). Pak by převrácená hodnota intenzity θ (Duškova míra odtoku) byla rovna střední době pobytu ve vězení. V našem článku ale pracujeme se skutečnými případy věznění (nejde o aproximaci), tedy průměrná doba věznění je popisnou statistikou základního souboru, jenž zahrnuje případy popsané v oddíle Data. Tento základní soubor je mírně vychýlen ve prospěch krátkých trestů, ovšem toto vychýlení s ohledem na 17leté sledované období a Duškův odhad 1,5 roku jako průměrnou dobu věznění nelze považovat za zásadně zkreslující.

7 Při orientačním přepočtu na počet pracovních dnů vychází zaměstnanostní podíl na 16,8 % odpracovaných dnů.

Tabulka 3. Zaměstnanostní podíl u všech vězňů od 1. 1. 2006

	N platných	Průměr	Směrodatná odchylka
zaměstnanostní podíl	76 938	0,12	0,26

Tabulka 4. Zaměstnanost v letech 2009–2012 dle metodiky VS ČR

průměrná zaměstnanost v roce 2012	59 %
průměrná zaměstnanost v roce 2011	60 %
průměrná zaměstnanost v roce 2010	62 %
průměrná zaměstnanost v roce 2009	58 %

Zdroj: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/rychla-fakta/>

zaměstnanost ve věznicích. Je zřejmé, že ačkoliv cca 60procentní zaměstnanost ve věznicích (uměle navýšená o vzdělávací a terapeutické programy) zní optimisticky, 12procentní podíl odpracovaných dnů z celkové délky věznění odkazuje na možný problém s pracovními návyky a zařazením do společnosti po propuštění.

Podíl odpracovaných dnů připadající na jednotlivá věznění umožňuje jiný pohled na problematiku zaměstnanosti vězňů a mohl by být cenným příspěvkem do případné diskuse, jak vážně mohou být narušeny pracovní návyky osob během pobytu ve vězení.⁸

Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo představit statistická data o vězněných osobách pocházející od Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR. Přiblížily jsme v něm hlavní kroky postupu při jejich uspořádání do databáze včetně problémů při práci s těmito daty a představily jsme základní poznatky o celkovém počtu a struktuře případů všech vězňů v České republice mezi lety 1996 a 2012. Prezentované souhrnné údaje přinášejí základní deskriptivní informace vztahující se k vězeňské populaci ČR. Svou povahou jsou tyto poznatky jedinečné. V České republice zatím žádné podobné (z veřejně dostupných zdrojů) k dispozici nejsou. Další práce s použitým datovým souborem by proto měla směřovat k pokročilejším formám analýzy, které umožní zachytit strukturu vězeňské populace sledováním více znaků zároveň, její proměny v čase, odhadovat rizika recidivy a které umožní testování teorií například v oblasti sociálně deviantního jednání.

⁸ Smyslem tohoto článku je popsat pomocí popisných statistik vymezený datový soubor, tedy zmíněný 12procentní zaměstnanostní podíl pouze popisuje stav vyplývající z databáze dostupných informací. Není tedy možné reflektovat některé možné příčiny takto nízkého čísla, jako například nezpůsobilost některých vězněných pracovat, nízkou dostupnost pracovních příležitostí apod.

Naše zjištění naznačují i určité problémy či otázky. Jak jsme na začátku uvedly, z jiných dostupných zdrojů víme, že v ČR roste v posledních letech počet vězňů. Z námi prezentovaných dat vyplývá, že ve skupině všech vězňů od roku 1996 do 2012 převažují případy za „méně závažné“ činy, což potvrzuje i průměrná délka všech vězňů v trvání přibližně tři čtvrtě roku. Tyto poznatky odkazují k aktuálnosti otázky účinnosti českého vězeňství (k problematice trestání a trestů obecně srov. například Karabec [2001]). Vybudovaná databáze umožňující podrobnější analýzy prostřednictvím komplexních statistických a mikroekonomických modelů by mohla významně přispět k připravované reformě vězeňství.

MGR. MARIA KRÁLOVÁ, PH.D., absolvovala doktorské studium v oblasti statistického modelování na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Působí jako vedoucí katedry aplikované matematiky a informatiky Ekonomicko-správní fakulty MU. Zabývá se statistickým modelováním v oblasti ekonomie a psychologie. V letech 1995–2010 spolupracovala s věznicí Mírov na dobrovolných aktivitách vězňů včetně pořádání letních škol matematiky a hudby.

MGR. LAURA FÓNADOVÁ, PH.D., absolvovala doktorské studium sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Nyní působí jako odborná asistentka na katedře veřejné ekonomie Ekonomicko-správní fakulty MU. Zaměřuje se na problematiku etnicity, nerovnosti a sociální mobility zejména v ČR. Je autorkou knihy *Nenechali se vyloučit. Sociální vzestupy Romů v české společnosti* (Brno: Masarykova univerzita, 2014).

Literatura:

- Alós, R. et al. 2014. „Effects of prison work programmes on the employability of ex-prisoners.“ *European Journal of Criminology*. 12(1): 35–50.
- Bushway, S. 2003. „Reentry and Prison Work Programs.“ Urban Institute Reentry Roundtable.
- ČSÚ – Veřejná databáze (https://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?potvrđ=Zobrazit+tabulka&go_zobraz=1&cislotab=KRI0010UU&cas_1_39=2012&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp)
- Dušek, L. 2012. „Kde hledat příčiny přeplněných věznic.“ Praha: Národohospodářský ústav AVČR. Elektronická verze k dispozici na http://idea.cerge-ei.cz/documents/kratka_studie_2012_04.pdf.
- Dušek, L. 2014. „Time to punishment: The Effects of a Shorter Criminal Procedure on Crime Rates.“ Working paper CERGE–EI. Elektronická verze k dispozici na http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2334591.

- European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics* [online]. 2014. Helsinki: HEUNI, fifth edition.
- Jiricka, V., Z. Podaná, M. Petras, J. Hurka. 2014. „Prediction of Offending: SARPO – The Czech Tool for Assessment of Offenders' Criminogenic Risk and Needs.“ *Journal of Criminology*. 8. DOI 10.1155/2014/592341.
- Jiříčka, V., M. Petras, J. Hůrka, F. Drahy. 2014. „Hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených nástrojem SARPO.“ *Soudce*. 10: 5–10.
- Karabec, Z. 2001. „K problematice trestání a trestů.“ *Sociologický časopis*. Volume 37 (No. 1: 73–87).
- Kučerová, Z. 2009. Ženská kriminalita jako sociální jev. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta. 52 str.
- Marešová, A. 2013. „Trendy kriminality v ČR v roce 2012.“ Pp. 7–26 in Marešová, A. a kol. *Analýza trendů kriminality v roce 2012*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Elektronická verze dostupná na <http://www.ok.cz/iksp/docs/411.pdf>.
- Marešová, A., P. Kotulan, M. Martinková. 2004. „Sonda do problematiky osob v ČR poprvé trestně stíhaných a poprvé vězněných.“ Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Elektronická verze dostupná na <http://www.ok.cz/iksp/docs/312.pdf>.
- Marešová, A., P. Kotulan, M. Martinková. 2009. „Výzkum prvovězněných žen. Sonda do problematiky žen v ČR v posledních cca 10 letech poprvé trestně stíhaných a poprvé vězněných.“ Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Elektronická verze dostupná na <http://www.ok.cz/iksp/docs/357.pdf>.
- Marešová, A., M. Scheinost. 2001. „Trendy kriminality v ČR z pohledu roku 2000.“ *Sociologický časopis*. Volume 37 (No. 1: 23–41).
- Nedbálková, K. 2003. „Má vězení střední rod? aneb Maskulinita a femininita ve vězeňských subkulturách.“ *Sociologický časopis*. Volume 39 (No. 4: 469–486).
- Nedbálková, K. 2006. *Spoutaná Rozkoš: (re) produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Praha: SLON.
- Petras, M., Z. Podaná, V. Jiříčka, J. Hůrka, M. Netočný, J. Buriánek. 2010. „Vývoj nástroje na hodnocení kriminogenních rizik a potřeb pachatele SARPO 1.“ *Trestně-právní revue*. 9. 283–290.
- Podaná, Z. 2012. „Výzkum kriminality.“ Pp. 377–397 in Krejčí, J., Y. Leontiyeva (eds.). *Cesty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice*. Praha: SLON.
- Říhová, K. 2012. Ženská kriminalita. Diplomová práce. Praha: Karlova univerzita, Právnická fakulta. 94s.
- Savolainen, J., T. Skardhamar. 2014. „Changes In Criminal Offending Around The Time Of Job Entry“. *Criminology*. 52(2): 263–291.
- Saylor, W. 1996. „The effect of prison employment and vocational/apprenticeship training on long-term recidivism.“ *Forum on Corrections Research*. 8(1): 12–14.

Ročenky GRVS [online] [cit. leden 2014]. Dostupné z: <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/informacni-servis/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/>.

Urbanová, M. 2004. Ženská delikvence jako sociální jev: sborník příspěvků z konference pořádané Katedrou právní teorie Právnické fakulty MU v Brně, dne 4. 11. 2004 [*Sborník z konference*]. Redakce sborníku: Martina Urbanová. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 144 s. (Spisy PrF MU v Brně. Řada teoretická; sv. 280).